

Сіренко Єлизавета

**«МУЗИКА ЕРІХА ЗАННА» ОЛЕКСІЯ ВОЙТЕНКА:
«ВІКНО» У ТВОРЧИЙ ВСЕСВІТ КОМПОЗИТОРА**

Висвітлено питання щодо творчих принципів сучасного українського композитора О. Войтенка та їх реалізації на прикладі «відкритої композиції» циклу для квартету солістів «Музика Еріха Занна».

Ключові слова: «відкрита композиція», «work in progress», цитування, автоцитування, алюзії, квартет, цикл, принцип гри, О. Войтенко, Г. Ф. Лавкрафт.

Митець різнобічних інтересів і безперечного таланту та людина вражаючої ерудиції – такою багатогранною постаттю відкрився для нас сучасний український композитор Олексій Войтенко¹. Зазирнувши за лаштунки його творчої діяльності, ми спробували скласти уявлення про специфіку мислення композитора та сам процес створення його музики. Висвітлення цих питань і стало метою даної роботи.

Попри сімнадцятирічну діяльність О. Войтенка, його творчість досі є недостатньо висвітленою. Зокрема, відомі критико-публіцистичні роботи А. Бачук [1], О. Найдюк [3] та О. Савицької [12] і наукова стаття Г. Юферової [5], яка присвячена твору “Номо fugens”. Тому дана робота є однією з перших спроб аналітичною осмислення творчості композитора.

У композиторській творчості О. Войтенка звертається до

---

¹ Олексій Сергійович Войтенко (нар. 1981, Київ) – український композитор, музикознавець, викладач, музично-просвітницький діяч; здобув вищу технічну освіту у Національному університеті України «Київський Політехнічний інститут»; займатися музикою почав самостійно; закінчив Національну музичну академію України ім. П. І. Чайковського: у 2007 р. бакалаврат та магістратуру на кафедрі композиції (клас проф. Ю. Я. Іщенка) з магістерською роботою «Деякі аспекти тембрової драматургії в експозиції Тринадцятої симфонії М. Мясковського» (наук. кер. проф. І. Б. Пясковський); у 2010 р. аспірантуру по кафедрі теорії музики; у 2012 р. захистив кандидатську дисертацію «Стильова специфіка функціональної трактовки оркестрового тембру у творах М. Я. Мясковського» (наук. кер. проф. Б. О. Сюта); з 2011 р. – член Спілки композиторів України; з 2012 р. – викладач кафедри теорії музики; стипендіат Міжнародного Вагнерівського Товариства (2004), лауреат стипендії київського міського голови для обдарованої молоді (2013), лауреат премії ім. Л. М. Ревуцького (2014) [7].

інструментальних жанрів, перш за все – камерних². Нашу увагу привернув твір, який виділяється з-поміж інших – «Музика Еріха Занна». Він являє собою один з прикладів так званої «відкритої композиції», історія якої розпочалася майже десять років тому. Процес написання музики триває і донині («work in progress»). Композитор постійно модифікує, удосконалює свій задум, і значну роль у цьому процесі відіграє власне вже створений музичний текст.

Назва твору О. Войтенка як, водночас, і уособлення його головної ідеї відсилає слухача до однойменного оповідання Говарда Лавкрафта – американського письменника початку ХХ століття³. Засновник вигаданого Всесвіту Г. Лавкрафт є надзвичайно відомою фігурою у світовій літературі, а його твори – популярним матеріалом для інтерпретації серед

---

² Твори О. Войтенка (список наданий композитором): 2 pieces for violin and piano (rev. 2011) ~ 4' (2001), 2 bagatelles for piano solo (rev. 2006) ~ 4' (2002), «Spirit of solitude». Variations on N. Myaskovsky's theme for piano solo (rev. 2008) ~ 15', «Schmactened». Variations on R. Wagner's theme for piano solo ~ 5' (2003), Variations on N. Myaskovsky's theme for chamber orchestra (rev. 2006 and 2008) ~ 12' (2004), «Νόμος I» for 12 strings (or large string orchestra) ~ 9', Elegia for piano solo (rev. 2009) ~ 7', «... a propos». A small suite for flute quartet (revised and extended 2007) ~ 4' (2005), «Νόμος II» for tape – 2006 ~ 15' (2006), «Tempus fugit...» for piano and orchestra (rev. 2013) ~ 22', 2 pieces for piano solo ~ 5', [«... a propos». A small suite for flute quartet. Revised and extended version ~ 6'] (2007), «Παράβασις» for violin, cello, piano, string orchestra, percussion and organ (rev. 2016) ~ 31' (2008), «GZI» for chamber ensemble (rev. 2014 and 2016) ~ 4', «The Music of Erich Zann» for violin solo. After H. P. Lovecraft ~ 10' (2009), «Smoke on the water». In memoriam Jon Lord (1941-2012). Paraphrase on song by «Deep Purple» for string orchestra ~ 9', «The Music of Erich Zann» for contrabass solo. After H. P. Lovecraft (revised and extended 2017) ~ 7', «Silentium». Epitaph in memory of N. Myaskovsky for marimba solo ~ 4' (2010), «The Possibility of an Island» for piano and string orchestra ~ 16', «Things off Themselves». 3 pieces for harpsichord solo (rev. 2017) ~ 4' (2011), «Lento» for piano and string orchestra (2012) ~ 15', «The Music of Erich Zann» for violin, viola, cello and contrabass (Preludium). After H. P. Lovecraft ~ 5' (2012), «Homo Fugens» («The Running Man»). Etude for 2 pianos (rev. 2016 and 2018) ~ 4', Epitaph in memory of V. Zagortsev (1944-2010) for piano solo ~ 3' (2014), Chamber concerto for oboe, piano and string orchestra. Reconstructed after Vladimir Zagortsev's incompleated sketch based on his Sonata for oboe and piano (1978) ~ 20', «The Music of Erich Zann» for cello solo. After H. P. Lovecraft ~ 12', «Glassolalia» for piano solo ~ 8' (2016), «The Music of Erich Zann» for violin, viola, cello and contrabass (Postludium). After H. P. Lovecraft ~ 22', [«Glassolalia», revised version for 2 harps ~ 8'], [«The Music of Erich Zann» for contrabass solo. After H. P. Lovecraft (revised and extended version) ~ 9'] (2017), [«Homo Fugens» («The Running Man»). Extended version for 2 pianos and metronome ~ 8'] (2018).

³ Детальнішу інформацію подано у виданні: Українець О., Дудка К. Найвідоміший серед незнаних. Лавкрафт Г. Ф. Повне зібрання прозових творів. Т. I: Повісті, оповідання / пер. з англ. О. Українець, К. Дудка. К.: Видавництво Жупанського, 2016. с. 5-10. (Майстри світової прози) [4].

представників інших видів мистецтва. Зокрема, оповідання «Музика Еріха Занна» слугувало джерелом для втілення сюжету у кіномистецтві, живописі і, звісно, музиці, зокрема у поп- та рок-стилях (у назвах проєктів, альбомів та окремих композицій)⁴.

Проблема, що порушена в оповіданні, стосується одвічних питань філософії та естетики про тлумачення мистецтва та його місце у житті митця. Еріх Занн є вигаданим персонажем – це німий німецький альтист, який ночами грає «дивну», «незвичну» [2, 213] музику, що «сповнює [...] жахом, до якого домішуються цікавість і відчуття таємниці» [2, 217]. Своїм мистецтвом він намагається протидіяти небезпеці. А її джерело знаходиться за вікном, яке відкривається у «чорноту безмежного простору; простору неймовірного, сповненого рухами і музикою, не схожими ні на що земне» [2, 219]. Отже, Еріх Занн за допомогою музики «балансиє на тонкій площині леза бритви між тим і цим світами»⁵.

В оповіданні Г. Лавкрафт використовує неоднозначні символи, які потребують трактування. Композитор пояснює, що лавкрафтівське вікно – це символ виходу у передсвідомість. Цікаве визначення він дає і самому оповіданню – «релігійна притча», де «релігійне забарвлення розуміється не у конфесійному, а в загальному сенсі». «Рятуючись музикою», Еріх Занн займається «самокатуванням», що призводить до «повільного згорання, повільного самогубства».

Зрозуміло, що творчий процес потребує вищої свободи пізнавальних

⁴ «Музика Еріха Занна» Г. Лавкрафта у кіномистецтві: «The Music of Erich Zann» (directed by J. Strysik) (1980), «The Music of Erich Zann» (directed by J. Hechler) (2002), «Die Musik des Erich Zann» (directed by A. Gawrilow) (2005); у музиці: «La musique d'Erich Zann» from the album «Ceux du dehors» by Univers Zero (1981), picture from the album «Cacophony» by Rudimentary Peni (1987), album «The Music of Erich Zann» by Mekong Delta (1988), «The Violin of Erich Zann» from the album «Astronomicon» by Without Face (2002), pseudonym of Jim Jupp, «The Music of Erich Zann» from the album «The Mountains of Madness» by The Tiger Lillias (2005), «Lovecraft's Death» from the album «Communion» by Septis Flesh (2008), album «The Music of Erich Zann» by Forma Tadre (2008), stage music «The Music of Erich Zann» by Cl. Ballif, String quartet №1 «The Music of Erich Zann» by M. J. Evans (publ. In 2017); у живопису: Erich Zann's portrait by Yu. Nikitin (2009) [10].

⁵ У тексті курсивом виділені висловлення О. Войтенка з інтерв'ю, наданого автору статті.

здібностей людини, тому його можна вважати окремим виявом універсального принципу гри. Київський музикознавець Валерія Жаркова вказує на амбівалентну сутність ігрового начала. Так, за німецьким філософом Ойгеном Фінком, гра є «святкуванням буття» [цит. за: 9, 33], а за визначенням австрійського психолога Зігмунда Фрейда – «прагненням смерті» [цит. за: 9, 19]. Вітчизняний літературознавець, культуролог, семіотик Юрій Лотман стверджує, що «“ігровий ефект” саме в тому і полягає, [...] що різні значення одного постійно “мерехтять”» [цит. за: 9, 33].

Очевидно, що питання мети, спрямованості мистецтва свідомо чи позасвідомо цікавило композитора давно, тому його звернення до оповідання Г. Лавкрафта стало не випадковим, а сама назва – «Музика Еріха Занна» – важливою метафорою. О. Войтенко відзначає: *«у цілому матеріал сам себе диктував, [тому здалося], наче ця музика сама складалася».*

Фактична історія «Музики Еріха Занна» починається у 2010 році, коли була написана скрипкова п'єса. Вона надихнула композитора на думку, що героя оповідання, можна, в принципі, трактувати як виконавця на струнних інструментах взагалі. Це, в свою чергу, скерувало ідею створення незвичного циклу для квартету солістів. Його композиція передбачається у вигляді чотирьох сольних сонат (які можуть виконуватися автономно) з сольною та ансамблевими інтермедіями, квартетними Прелюдією і Постлюдією [див. схему №1].

Композиція «Музики Еріха Занна»

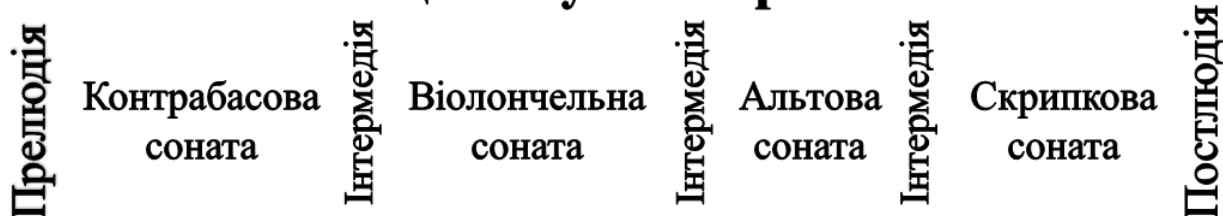

Схема №1

Із задуманого О. Войтенком циклу вже були презентовані скрипкова (присвячена українському художнику Юрію Нікітіну), віолончельна

(присвячена українському композитору та віолончелісту Золтану Алмаші) та контрабасова (присвячена українському контрабасисту Антону Жукову) сонати. До повністю завершених частин можна віднести також Прелюдію та Постлюдію. Наразі композитор працює над альтовою сонатою та інтермедіями. Автор зізнається: *«якась частина мене не хоче закінчувати цей твір – а де ж [тоді] шукати сенс життя? Мене влаштовує те, що ця музика пишеться вже достатньо довго. Вона у мене [...] висить десь в оперативній пам'яті. Отже, я відчуваю, що процес йде, [це] не дає розслабитися»*.

Особливий підхід О. Войтенка до втілення ідеї оповідання дає ключ до розуміння специфіки мислення композитора. Автор наголошує на відсутності ілюстративності у творі, адже не вважає, що музику варто перекладати на мову вербальних смислів. Композитор прагне, щоб його музика *«вводила слухача у певний стан»*, *«слухач повинен переживати якесь занурення»*. Це свідчить про *«медитативну»*, *«психоделічну»* спрямованість мистецтва О. Войтенка. Привертають увагу засоби, якими композитор досягає поставленої мети. Зокрема, його власна інтерпретація поліфонічної техніки. На початку Постлюдії циклу автор використовує горизонтально рухомий контрапункт з прогресуючим, або, як визначає сам композитор, *«динамічним»* показником. У фрагменті тривалістю 45 тактів пропоста з 24 чвертей у кожному наступному проведенні зміщується на 1 чверть [див. схему №2]. Композитор зауважив, що темп, де чвертна нота дорівнює 70 ударам, обраний з розрахунку на частоту биття серця людини у спокійному емоційному стані. Таким чином, зі зменшенням інтервалу вступу кожної наступної респости музика ніби поступово виводить слухача з рівноваги.

Горизонтально рухомий Ср з прогресуючим Іh

$$Ih = -J$$

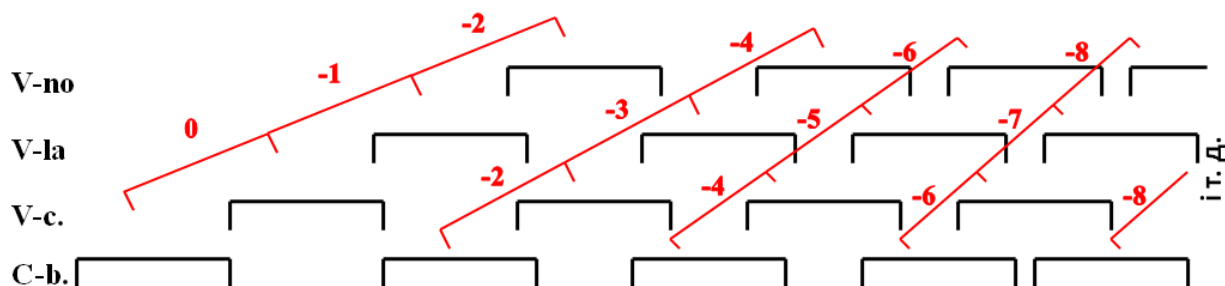

Схема №2

Твір яскраво насичений грою смислів: композитора зі слухачем та, власне, з самим собою. Семіотична багатовимірність «Музики Еріха Занна» обумовлена використанням цитат, яке представлено у трьох формах: автоциткування, цитування та алюзії на певні музичні теми. Цей аспект ми розглянемо на прикладі Постлюдії циклу⁶.

Феномен автоциткування у Постлюдії пов'язаний з історією «Музики Еріха Занна». О. Войтенко включає у цю частину фрагменти інших своїх творів. Композитор пояснює: *«матеріал я іноді роками шукаю, чекаю. Він роками вилежується і набирається окремою вагою»*. Тут можна говорити про два вихідних твори: незакінчений учбовий квартет 2004 року та «Можливість острова» 2011 року. З учбового квартету був взятий фрагмент для переходу від однієї теми до іншої; його ритм лежить і в основі Коди. Використання канону з «Можливості острова» композитор зумовлює *«чисто музичним»* зв'язком – епізод *«абсолютно органічно вростає»*.

Єдиною авторською цитатою у Постлюдії є тема відомої пісні «Gloomy Sunday» угорського композитора Реже Шереша. Ідея її використання виникла півтора року тому. Включення «Gloomy Sunday» у музичний розвиток Постлюдії не випадкове, бо, по-перше, це тема

⁶ Звернімо увагу на тлумачення Постлюдії композитором: по-перше, це остаточно завершена частина твору; по-друге, термін "постлюдія" у даному випадку означає підсумок, який поєднує матеріал всього циклу. Це надає можливість аналітичної ретроспекції інших частин твору.

угорського композитора (нагадаємо, що Ерїх Занн у Г. Лавкрафта одного разу виконує «популярний серед театралів шалений **угорський танець**» [2, 218]); по-друге, Р. Шереш помер, викинувшись у **вікно** (**вікно** як символ у творі); по-третє, зміст цієї пісні пов'язаний з темою **суїциду** (гра Ерїха Занна як «самокатування, повільне *самогубство*»). Не виключено, що поява цієї пісні як абсолютно нового матеріалу у циклі розставляє певні акценти у розумінні автором «музики Ерїха Занна». Тема з'являється у Постлюдії тричі. Причому востаннє початковий рух по звуках мінорного тризвуку заміщується рухом по мажорному тризвуку, що обривається різкими дисонантними акордами, а далі йде Кода, яка за характером ніби ставить трикрапку у завершенні твору.

Під час слухання «Музики Ерїха Занна» О. Войтенка виникають алюзії на твори інших композиторів. Адже, безперечно, сучасний обізнаний слухач, виконавець та композитор не можуть абстрагуватися від асоціацій, що виникають під час прослуховування музики. Це зумовлено історично, а можливо, і генетично сформованим тезаурусом. У цьому контексті творчий процес митця – це нескінченний рух терезів зі свідомим та передсвідомим (і навіть позасвідомим) на важелях. Композитор пояснює: «*мені потрібні смисли на грані, щоб це було неначе у тіні, у тумані*». Таким чином з'являються посилання, серед інших, на музику Миколи Мясковського (початок II частини IV фортепіанної сонати) та Ніколо Паганіні (фактурні моделі з I, III, V, VI, XXIV каприсів для скрипки-соло). Асоціації з музикою М. Мясковського можна пояснити пієтетом О. Войтенка до цього композитора і глибоким знанням його творчості, якій присвячене наукове дослідження, кандидатська дисертація О. Войтенка [6]. А поява посилань на оповитою містичними легендами постать Н. Паганіні також не випадково співзвучна з «Музикою Ерїха Занна».

Попри ще не завершений остаточно задум «Музики Ерїха Занна» О. Войтенка, фрагменти з недописаного твору вже були використані у інших

сферах мистецтва. Зокрема, нам відомі приклади її включення у музичні поп-композиції, театральні постановки, фестивальні небюджетні короткометражні фільми (зокрема, фільми жахів), комп'ютерні ігри⁷.

Підсумовуючи результати дослідження, зробимо попередні висновки. Завдяки роботі з твором, який знаходиться в процесі написання (“work in progress”), ми мали змогу долучитися до найцікавіших моментів створення музики. Серед них як більш конкретні, зокрема, щодо особливостей використання поліфонічної техніки, так і більш загальні, які стосуються творчих принципів композитора; насамперед, втілення елементів гри у взаємодії продуманого та інтуїтивного, свідомого, передсвідомого та позасвідомого у творчому процесі. Безперечно, це надскладна проблема, до якої ми тільки доторкнулися. На прикладі «Музики Еріха Занна» ми також спробували зрозуміти специфіку «відкритого твору» крізь призму функціонування творчого процесу як такого. Сподіваємося у майбутньому прослідкувати весь шлях реалізації задуму «Музики Еріха Занна» Олексія Войтенка від витоків до кінцевого варіанту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачук А. Дослідник музики. Музыка. К.: ДП “Національне газетно-журнальне видавництво”, 2014. №4 (400). с. 20-23
2. Лавкрафт Г. Ф. Музыка Еріха Цанна. Лавкрафт Г. Ф. Повне зібрання прозових творів. Т. I: Повісті, оповідання / Найвідоміший серед незнаних (вступ. ст.) О. Українець, К. Дудка; пер. з англ. О. Українець, К. Дудка. К.: Видавництво Жупанського, 2016. с. 212-220. (Майстри світової прози).
3. Найдюк О. «Найгірше — це мовчання навколо». Газета київської міської ради «Хрещатик». 2008. №59. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3275/art/1207080091.html> (дата звернення: 15.05.2018).
4. Українець О., Дудка К. Найвідоміший серед незнаних. Лавкрафт Г. Ф. Повне зібрання прозових творів. Т. I: Повісті, оповідання / пер. з англ. О. Українець, К. Дудка. К.: Видавництво Жупанського, 2016. с. 5-10. (Майстри світової прози).
5. Юферова Г. Художня логика твору “Номо fugens” Олексія Войтенка. Київське музикознавство. К., 2017. Вип. 55. с. 122-143.
6. Войтенко А. С. Стилевая специфика функциональной трактовки оркестрового

⁷ Album «Repellent Gastronomy» by Crawling Chao (2013), movie «Normic» (directed by D. Glotis) (2015), movie «The white echo» (directed by R. Mylona), movie «Theft from a sleeping body» (directed by D. Kreuzinger) (2016), movie «Temple of Ares» (directed by M. Simonyan) (2018), video «Psychotronic Sci-Fi 7: H. P. Lovecraft» by SoleMan117 (publ. in 2013), video «Why People misunderstand Lovecraft» by Dr. Layman (publ. in 2017), computer game «Daymare Town 3» (2010), “Daymare Town 4» (2013) (by M. Skutnik).

тембра в произведениях Н. Я. Мясковского: дис. на соиск. науч. степ. канд. Искусствоведения: 17.00.03 / Нац. муз. акад. им. П. И. Чайковского. К., 2012. 183 с.

7. Войтенко Алексей Сергеевич. Википедия. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B9%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE,%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B9%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87> (дата звернення: 15.05.2018).

8. Горюхина Н. А. Открытые формы. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Зі спадщини майстрів. К., 2003. Вип. 30. Кн. I. с. 60-91.

9. Клименко В. Б. Игровые структуры в музыке: эстетика, типология, художественная практика: дис. на соиск. науч. степ. канд. искусствования: 17.00.03 / Нац. муз. акад. им. П. И. Чайковского. К., 1999. 182 с.

10. Музыка Эриха Цанна. Википедия. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B0%D0%AD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%A6%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0> (дата звернення: 15.05.2018).

11. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции. М.: Музыка, 1982. 319 с.

12. Савицкая О. Музыкальное «молчание». Газета «День». 2008. №89. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/kultura/muzykalnoe-molchanie> (дата звернення: 15.05.2018).

13. Эко У. Открытое произведение: Форма и неопределенность в современной поэтике / пер. с итал. А. Шураблев. СПб.: Академический проект, 2004. 384 с.

Елизавета Сиренко. «Музыка Эриха Занна» Алексея Войтенко: «окно» в творческую Вселенную композитора. Научный руководитель – кандидат искусствования, профессор И. Н. Коханик. Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского. Освещены вопросы касательно творческих принципов современного украинского композитора А. Войтенко и их реализации на примере «открытой композиции» цикла для квартета солистов «Музыка Эриха Занна».

Ключевые слова: «открытая композиция», «work in progress», цитирование, автоцитирование, аллюзии, квартет, цикл, принцип игры, А. Войтенко, Г. Ф. Лавкрафт.

Yelyzaveta Sirenko. «The music of Erich Zann» by Alex Voitenko: «window» to the originative Universe of the composer. Scientific director – Ph. D., professor I. M. Kokhanyk. National Music Academy named after P. I. Tchaikovsky. It describes the issues about originative principles of the modern ukrainian composer A. Voitenko and how they are embodied in the «opening composition» of the cycle for quartet of soloists named «The music of Erich Zann».

Keywords: «opening composition», «work in progress», quotation, autorefering, allusions, quartet, cycle, principle of the game, A. Voitenko, H. P. Lovecraft.